ГОДИНА VII. На Цетињу, у Суботу 12. Фебруара 1877. БРОЈ 7.

Излази Суботом.
Цијена:
За ЦРНУ ГОРУ за годину ф. 6, за по године ф. 3, за четврт године фор. 1 и 50 новчића.
За АУСТРО-УГАРСКУ за годину ф. 6, за по год. ф. 3, за четврт године ф. 1 и 50 новчића.
За СРБИЈУ за годину ф. 7 за друге земље ф 8.

ГЛАС ЦРНОГОРЦА

Претплата шаље се у плаћеним писмима непосредно администрацији »Гл. Црногорца« на Цетиње, а може се и картом упутницом на пошту у Котор. Дописи шиљу се уредништву. Рукописи се невра[ћају]

За огласе плаћа се од реда 5 новч. За огласе веће и на дуже вријеме мање.

НЕЂЕЉНИ ЛИСТ ЗА ПОЛИТИКУ И КЊИЖЕВНОСТ.

ЦЕТИЊЕ, 10. Фебруара.

Непосредни преговори између Турске и Црне Горе и Србије још су једнако на самоме почетку. Српски пуномоћници стигли су у Цариград у прошлу неђељу, па по томе једва да су започели што радити. Наши посланици одпутовали су одавде у прошли уторак и стићи ће у Цариград таман на дан истека примирја. И због тога ће порта, која је засновала ове непосредне преговоре, сигурно сада предложити, да се још за неко вријеме продужи примирје. Ми мислимо, да ће се од стране Црне Горе и Србије пристати само на најкраћи рок.

Што није остатак садањега примирја употребљен за те преговоре, узрок је то, што Црна Гора није била нагла са одговором на портин предлог за непосредне преговоре и што се све до последњих дана устезала послати посланике у Цариград. Што се влада црногорска ипак одлучила на ово посланство и пошто је порта, како дознајемо, била оставила њој да одреди на херцеговачкој или арбанашкој страни једно мјесто за састанак наших и њених пуномоћника, биће без сумње ушљед живљег настојања јевропске дипломације.

Још онда, кад је порта понудила Црну Гору и Србију са непосредним преговорима, ми смо казали, да није узгредно, него врло важно питање: је ли то мисао портина, или су силе, све или некоје, свјетовале порту да послије неуспјеха цариградске конференције предузме непосредни преговор за мир са Црном Гором и Србијом. Наравно да силе нити су могле нити ће моћи допустити, да њихов рад остане залудан, од Турске одбачен, од свакога презрен, па преко њиховога погаженог угледа да се настави крвава игра онђе, ђе се у Септембру прошле године стало. Њима је било нужно, да нешто сљедује иза конференције, што ће довести или до мира или до новога састанка њиховог, а ако дође и послије свега тога до рата руско-турског, поради којега се и чини све то, е да би се икако одклонио, онда да ипак могу казати: да нијесу поражене на цариградској конференцији, да су и иза ње радиле о миру, па кад им Турска разби сваки напор, да је рат Русије оправдан и нуждан постао и ради начела, за која су радиле и ради њихова угледа. Русија неможе имати ништа против тога, па за то тако мирно и стрпљиво и пушта, да се употребе и изрпе све те експериментације.

Из тијех разлога ми смо онда и казали, да су непосредни преговори Турске с нама постали настојањем сила, па због тога наравно да и Црна Гора и Србија нијесу могле неристати на њих, а то ће бити, као што напријед рекосмо и једини узрок, што се наша влада одлучила послати своје пуномоћнике у Цариград. Србија и Црна Гора не само да би изгубиле наклоност сила, него би исте силе сву одговорност бациле на њих за ново крвопролиће и можда нове велике догађаје, када би оне, одбијајући портин предлог, побркале и онако замршене дипломатске рачуне њихове. Само је у интересу ствари наше, за коју смо повели овај рат, да трпљиво подносимо стање, и ако је ово доиста претешко за Србију и Црну Гору, и да дочекамо крај свима дипломатским покушајима. А то је већ ту.

На сами овај нови састанак у Цариграду, ми гледамо са свијем мирно. Неузбуђују нас нимало мисли: хоће ли он донијети мир или продужење рата. Црна Гора и Србија могу само тако с Турском закључити мир, ако ће он бити частан и користан за њих и њихову браћу у Турској, за коју су и одпочели рат. И онда добро. Неусхтје ли се Турска, или по њеном схваћању, неузмогне ли се с нама погодити, опет добро; ратићемо, па што Бог да. Но мира само за љубав мира — неможе бити. То и опет кажемо. Ако постоје добри разлози и захтјевају неодољиве околности да се Црна Гора и Србија привијају уз дипломацију велесила данас, када је са бојнога на то поље пренешен рад, они престају, чим овај остане без успјеха, и чим настане питање: могу ли Црна Гора и Србија за љубав туђих интереса заборавити своје толике горостасне и величанствене жртве, могу ли одабрати тиху но извјесну смрт, мјесто јуначке у одсудном боју, могу ли се одрећи цијељи за коју су прољетос развиле заставу слободе и цивилизације?! Сљедујући до сад свима намјерама и савјетима сила, наступили тај случај, ми неможемо бити остављени сами себи. Као што смо ми потегли мач за избављење браће наше, тако су се и велесиле заузимале за побољшање стања њихова. Цар руски јавно је заложио своју и Русије част у ово питање, а заложена је и част велесила на најосјетљивији начин, остану ли јој сви напори безуспјешни. С тога држимо, да се неможемо преварити у положају, који ће морати Русија и који ће имати остале велесиле да заузму. А тај положај чини нам се, да је доиста такав, да можемо спокојно изгледати резултат непосредног преговарања Турске са Црном Гором и Србијом.

Политички преглед.

— У политичкој ситуацији истиче се данас својом важношћу један моменат, који забавља позорност политичког свијета, а то је озбиљни окрет у преговарању о миру међу кнежевинама и Турском.

Преговарања о миру узела су такви пут, да ће се за који дан у Цариграду наћи пуномоћници обадвијух кнежевина, да на прелиминарном основу, кога су странке од куће утаначиле даље зађу. На основу овоме тако је широка и подлога, разнијем путевима испреплетена да се противни актери на њој могу врло лако разминути и један другога сасвијем изгубити умјесто да се срету и сједине све да и није другијех провалија и запријека, којима је терен кретања испрекидан, и које противнике растављају.

Хоћели се те провалије премостити зависиће очевидно од тога, јели турској стало озбиљно до споразумка, и схваћали она то за себе неопходно нужним и корисним. Само у овом случају неће она жалити жертава око подигнућа тога моста. Порта нас дозва к Рубикону, дужност јој је да и мост нам приправи, на ком мисли да се рукујемо и спријатељимо. Будемо ли ми мост подизали, порта неће преко њега ићи, него наши убојити топови и витешки легијони.

Шта је био програм кнежевина у почетку рата, [illegible] пред овоме? — Ослобођење и избављење Срба, јадне и мученичке браће, која се искорјењују под бруталном силом турскога варварства.

Јесу ли наша браћа данас већ избављена од мученишства, или су изгледи за реализовање, изведење нашега програма данас гори и неповољни него у почетку рата? — Не, ни једно ни друго; нити су нам браћа избављена, нити су се изгледи за постигнуће наше истакнуте цијели у ичем погоршали. Напротив ови су куд и камо бољи него прије.

У почетку рата сматраше нас већина дипломацке Јевропе за дрске нарушиоце мира, лакоме освајаче и нападаче на туђу посједовину. Мало тијех бијаше који нас гледаше као апостоле слободе и мисионаре Јевропе и Хришћанства, који иду, да поставе мир и поредак на мјесто анархије у тирјанском царству. Бијасмо сами, изневјерени и од онијех који су били дужни и позвани, да у бојнијем редовима с нама стоје. Умјесто симпатичне потпоре поздрављаше нас јевропејски одлучујући фактори: «Желимо, да Срби буду побијеђени». «За Турску ћемо мач потегнути!» — Јевропа нам суђаше да смо се неовлаштеним ратом помијешали у њезин међународни посао, кога она може снагом свога ауторитета и миром обавити.

Но срећом по нас, тиранија и варварство неклања се ауторитету мирољубља и тако претрпи углед велике и можне Јевропе најнемилије ударце: Турци одвратише њезин пољубац са међеђом ђушком, те Јевропа дође до увиђења, и признаде, «хоћеш, нећеш» праведност и потребу нашега подузећа. И данас она дипломацка Јевропа, која нам пријећаше са својијем сајузом са Турцима, вели: «нијесмо никада ни мишљели за Турску ратити», а она, која нас збиљски, и искрено од рата одвраћаше, стоји на војеној нози, да са стотинама хиљада бајонета поткријепи наше редове убојне. А они што нас изневјерише, постиђени својијем небрацкијем дјелом устадоше, да покају издају.

Ето, у таквој ситуацији са таквом свијешћу и убјеђењем одоше наши пуномоћници у Цариград да преговарају о миру са портом. Појмали и схватили то турска влада, о чем двојимо при њезину дивљачком шовинизму, онда је успјех могућ и радова ћемо се, што нас мир неће још више крви стати. Неразумију ли то Стамбулије, ето рата, да се постигне частан и трајан мир, за који Срби нежале крв пролити; толико су ваљда показали.

— До данас нијесу јевропски кабинети одговорили на руску окружницу, но то се очекује за који дан. У одговору да ће велесиле избјегавати идентичност, и да неће стављати повратнијех питања руском кабинету. —

— Главни заповједник руске војске, књаз Николај, одпутио се је у Одесу, да прегледа црноморска утврђења. —

— Из Костајнице јављају, да босански становници, већином католици бјеже све на јата у Аустрију, ђе да их дочекује кордунска стража, која им стоку одузимље, и под изговором, да је Турцима украдена, продаје. —

— Осман-беј, први надворник султана, стигао је са даровима на бечки двор. —

— У инглешком парламенту питао је Кемпбел, да ли је Елијот још у државној служби. И то је питана влада, је ли турска влада обуставила исплату копона 1855. г. На један упит одговорио је Норткот, да инглешки официри нијесу употребљавани у турској служби. У горњем дому навијестио је Росел предлог, да се неслаже са чашћу инглешке владе, да је у пријатељству са варварском и окрутном владом. —

— У прошлу неђељу стигли су у Цариград српски одасланици за преговарања о миру: г. г. Филип Христић, Матић и Бачић, као тумач. —

Преглед новина.

«Тајмс» вели, усљед адресне дебате о Дербијевој будућој политици ово: «Прво ми ћемо порту на одговорност позивати, али проти њој нећемо силе употребљавати. Друго, ми ћемо се за њу заузимати, али за њу нећемо се бити». —

Колика разлика између данас и љетошњег ратоборног говора Дисрајелијева у Голдхали.

«Нац. Цајт.» говорећи о Горчаковљевој ноти, вели: У ствари имао је свако да очекује евентуалност руске акције, ко у својој шљепоћи небијаше предузео, да вјерује у унутрашње руске запријеке за њен самосталан поступак, ... Има ли још кога, ко би Јевропи подметао, да она данас, ђе је и нови Аристидес (Мидхат) уставно спремљен у Бриндизи, очекује ријешење источног питања од овога устава а у смислу наше културе. Комад папира, што га баци Мидхат међу Јевропу и Балкан, подераше позвани и непозвани гледаоци, а најпосље, сам султан га тако изрешета, да ишто вјешт скакач може пролетити кроз развaљене рупе».

ИНГЛЕШКИ ПРЕСТОНИ ГОВОР.

Престони говор, којијем је краљица отворила инглешки парламенат, садржи у погледу источног питања сљедеће:

Са великим задовољством обраћам се опет савјету и помоћи мога парламента. Непријатељства, која се при свршетку последњег засједања породише између Турске с једне и Србије и Црне Горе с друге стране, побудише моју најозбиљнију позорност те исчекивах брижљиво прилике, у којој да се корисно уложе моје и мојијех савезника добре услуге. Прилика пружи нам се молбом Србије за наше посредовање, које порта коначно и усвоји. Течајем расправа држала сам потребним, некоје подлоге саставити и исте у заједници са осталијем предложити порти, што ми се чињаше сходним, да ће не само постићи мир са кнежевинама, него и трајно умирење и побољшање стања побуњених покрајина, неискључујући ни Бугарске. Кад на ово пристадоше силе, требали су предлози да се крај примирја усаврше и рашире вијећањем или посредством конференције. И ако порта непристаде на ове основе него друге услове предложи, бијаше опет вољна, да их подастре оцијени велесила. Пошто се ја бијах одлучила, да у овом посредовању поступам дјеиствително, држах за праведно, да се посље испитанијех учинака порта позове на одговорност за иступе, што бијаху почињени у Бугарској, и да се изрече на починитељима истијех моја клетва. Како се подиже споразумљење ради примирја, састаде се у Цариграду конференција ради разсудбе раширенијех услова у сугласју са првобитнијем основама. На овој скупштини била сам ја заступљена посебнијем опуномоћеником и мојијем тамошњијем послаником. Учинивши ове кораке, била ми је јединствена сврха, да се уздржи мир Јевропе, и да се изпослује боља влада у усталим покрајинама, без да се нарушава независност и цијеловитост отоманског царства. Сажаљевам што порта одби предлоге, препоручене јој од мене и мојијех савезника, но конац конференције показа опстанак опћег споразумка између јевропских велесила, што неможе узмањкати а да недијејствује на стање и владу у Турској. У том бијаше продужено примирје међу Турском и кнежевинама; оно није још истекло, и, као што се поуздано надам, довешће до закључења честита мира. У овој ствари радила сам искрено у споразумлењу са мојијем савезницима. Са овима, као и са другијем странијем силама, моји су одношаји непрекидно пријатељске природе. Списи о овијем предметима одма ћевам се предложити».

ИЗ ИНГЛЕШКЕ ПЛАВЕ КЊИГЕ.

У Инглешкој плавој књизи, која је поднешена парламенту, спадају без сум-

депеше маркиза Салисберија о његову посланству к велевластима и за цариградску конференцију.

Првом депешом од 23. Декембра г. 1876. извјешћује маркиз Салисбери из Берлина о аудијенцији, коју је имао код њемачкога цара. Депеша гласи:

Данас послѣ подне имао сам част доћи у аудијенцију к њемачком цару. Њ. царско Величанство изразило је живу наду, да ће се мир уздржати, те казало, да је сав могући особни свој уплив употребило код рускога цара, да се та сврха получи, те да ће и у будуће тако радити. Њ. Величанство рече даље, да рускога цара на одабрано поступање нукају околности и притисак, под којим се његови сувјерници налазе под турским госпоством. Нада се ипак, ако се подијеле разумне реформе за управу турских покрајина и ако се даду јамства, да се те реформе изведу, да неће требати посједати турско земљиште. Њ. Величанство судило је, да Јевропа неможе и надаље још бити задовољна пустим обећањима порте, и да је безувјетно потдебно, да се пруже достатна јемства, да неће дуље трајати непогоде, под којима су Хришћани у Турској патили. Ја изјавих Њ. Величанству, да је влада Њез. Величанства одлучила остати при том, да се даду довољне гаранције, али уједно опазих, да се бојим, да би посједање турскога земљишта могло довести до рата, којему се опсег неможе прорачунати.

О борављењу маркиза Салисберија у Бечу говоре сљедеће двије депеше, послане из Рима 29. Декембра. Ево им садржаја:

Милорде! 24. о. м. дођох у Беч и говорих сутра дан с грофом Андрашом више сати, а преко сутра дан у јутро такођер. Њ. преузвишеност разговарала се је самном врло опширно о стању источнога питања те је испитивала разне основе, што су предложене, да се питање ријеши. Ја сам се обрадовао, нашавши, да су његови назори у многим обзирима истовјетним с оним, које исповједа влада Њ. Величанства. Чинило се је, да је врло несклон мисли, да конференција ради о устројењу ма каквих нових трибутарних држава, пошто суди, да такав аранжма у опстојећим околностима неби имао бити практичне трајности, нити би народу осигурао добру владу. Њ. преузвишеност бијаше такође врло против идеји руске окупације, те је изразила наду, да Инглешка на то неби пристала. Ја га увјерих, да у том обзиру влада Њез. Величанства има посве исте мисли, које и аустријска влада. Уједно опазих, да немоћ Турака, испунити обећања, која у разним погодама учинише, те жалосне муке, које су због тога дошле на хришћански народ, налажу Јевропи дужност, да се неплаши ни једнога напора, да се получе даље потребне реформе, паче, да се осим тога добаве и јемства, да се ваљано изведу до сада санкциониране реформе. Уз овај назор пристаде гроф Андраши врло срдачно, те опетова прије свршетка договора посве озбиљно више него један пут, да потоуно пристаје. Послѣ тога разјасних Њ. преузвишености, које назоре има влада Њез. Величанства о именовању гувернера, судаца и других управних чиновника по турским покрајинама, те о гаранцијама, које се имају дати о именовању и о трајању њихове службе. У опће пристаде гроф Андраши уз та мнења, необвезујући се за појединости. Уједно нагласио је одријешито, да су потребне фискалске реформе, те је осибито о том говорио, која је невоља сеоском народу због тога, што се протузаконито уздржава изнајмљивање пореза. Ја увјерих Њ. преузвишеност, да је Њез. Величанства влада такође освједочена о злу, које проузрочује сустав изнајмљивања пореза, те да ће драге воље помагати, да се из темеља уклони. Питање о разоружању Мусломана расправљено је такође; но ја пристадо уз Њег. преузвишеност, да би тешко било наћи практичну и трајну коју машинерију, да се изведе нешто, што је само по себи хасновита мјера. Гроф Андраши обећа најдраговољније, да ће Аустро-Угарска влади Њез. Величанства помагати код настојања, да се уздржи мир; али је било очито, да је садање стање ствари мотрио не маленом забринутошћу.

Друга депеша, такође од 29. из Рима, гласи овако: Милорде! Цар Аустрије исказао ми је част дозволити ми 25. о. м. аудијенцију, у којој сам Њ. Величанству изразио живахну наду краљице и влаве Њез. Величанства, да догађаји у Инглешкој и Аустрији допусте, да на конференцији у Цариграду сложно раде. Царско Величанство благоизволело је одвратити ту наду и изразити своје мнење, да су интереси обију земаља обзиром на садањи фазу источнога питања истовјетни. Њ. Величанство расправљало је како стоје ствари по усталим покрајонама Турске и просуђивало разне предлоге, што су стављени о тим покрајинама, али се је чинило, као да се је побојавао, да се скоро неби могле свладати тегобе ријешења, које би све власти могле примити. Ја увјерих Њ. Величанство, да је најживља нада владе Њез. Величанства, да се мир уздржи те изразих своје увјерење, да би миру само онда озбиљна погибељ запријетила, ако би се остало при захтјевању, да се окупира турско земљиште.

Инглешком парламенту предложене су двије опсежне «плаве књиге». Прва садржава више него хиљаду депеша, које испуњавају вријеме од 28. Јунија до свршетка Декембра 1876. г. Оне се тичу највећим дијелом расправа при почетку рата међу кнежевинама и Турском и за вријеме примирја те садржавају службене извјештаје о бугарским покољима. Друга књига односи се на саму конференцију, започимље са опширнијем напутцима, које је Дерби управљао маркизу Салисберију Сјер-Елијоту за конференцију, и закључује се са депешом Дербија Салисберију од 5. Фебруара. Прва депеша друге плаве књиге, од 20. Новембра 1876. г. садржава напутак за Салисберија, коју њезине важности ради саопштавамо:

«Влада Њезина Величанства изјављује, да је полак саопштења, стигавших јој од велесила увјерена о опћем владајућем освједочењу, да се ријешење питања, породившијех се из најновијех догађаја у Турској, може наћи само на конференцији, и да је она одлучила, да понови свој још на 5. Октобра учињени предлог, и да уједно предложи, неби ли се така конференција састала што прије у Цариграду, у коју би све силе са портом учествовале, и да буде свакој од њих слободно, да наименује два опуномоћника за заступнике. Влада Њез. величанства предложи као основ вијећању конференције: 1. Независност и територијална цјелина османскога царства; 2. Изјава, да велесиле неће тражити никакве територијалне користи за какво искључиво утјецање или за какву другу повластицу у погледу тргвивине својијех поданика, које подједно неби добили и они другог кога народа. Така изјава стављена у записник још г. 1840. за умирење истока, те затим 3. Августа 1860. за умирење Сирије; 3. Основи за умирење предложени Порти 25. Септембра јесу сљедећи: а) Status quo, говорећи у опће, како у погледу Србије тако и Црне Горе; б) да порта уједно изјави у једном записнику подписаном у Цариграду скупа са осталијем заступницима гарантнијех сила да ће Босни и Херцеговини дати неки устав мјесне или администдративне самоуправе, под чим се има разумјевати устав мјесних инштитуција, које пружају становништву неку контролу над својијем властитијем стварима као и јемства проти чинима самовољног ауторитета. О каквој трибутарној држави неби смјело ту говора бити. Иста се има побринути за слична јемства против зле управе у Бугарској. Реформе што их је порта у ноти 13. Фебруара на заступнике управљеној веће допуштила, имају се уврстити у административна одређења за Босну и Херцеговину, а у колико се даде, и за Бугарску. Ови основи усвојени су у опће од свијех сила, те би имали служити као равнало савјетовању конференције, и као обиљежје граница, у којима би се њезина разлагања имала кретати.

На крају депеше вели се даље:

Нема сумње, да ће конференција признати достојну цијену већ објављенијем реформама, што ће свакако сачињавати важно почело за просуђавање; али умирење неможе се постићи путем прокламације, и силе имају право, да у корист јевропејском миру траже, да оне за себе траже, да могу испитивати потребите мјере за поправак управе у усталијем покрајинама, и да им даде умјерену сигурност за изведење овијех мјера.

Будући су реформе препоручене Порти грофом Андрашијем добиле одобрење како сила тако и порте, то могу исте да буду користнијем исходиштем савјетовања конференције. Ове реформе бијаху: Потпуна и нестегнута слобода вјероисповјести; одстранење порезног закупа; један закон, као јемство томе да ће се приход од изравног пореза Босне и Херцеговине у потребљавати на непосредне користи покрајине под надзором нарочитијех тијела, као што се ферманом од 12. Декембра успостављају. Поставлење посебне комисије, састојеће из једнаког броја Мусломана и Хришћана, којој би био задатак да надзире извађање објављенијех реформама, како предложенијех од стране велесила тако и проглашенијех прадом од 12. Декембра. Коначно побољшање стања сељачком становништву.

У депеши, коју сам 25. Јануара 1876. управио на грофа Андраша, истакнуо сам да је за већину тих препоручених тачака већ скрбљено или у хатишерифу од Гилхане 1833., хат-хумајуму од 1856, или у иради од 2. Октобра и ферману од 12. Декембра, и да је већ обећано да ће се одстранити сустав давања пореза у закуп или питање употреба изравних пореза и давање земљишта у закуп сељаком, о чем је гроф Андраши такођер говорио у својој депеши, захтјева даље размишљање. Влада Њеног Величанства настојала је да ту основу реформама разшири на основу који је она сада предложила, да јој тако подијели више непосредни практични значај. Она мисли, да је, на колико при том долазе у питање турски закони за религиозну слободу већ подпуно скрбљено и да се која дотична реформа неможе осигурати издањем нових закона већ бригом да се вјерно изврше већ постојећи.

Серу Хенри Елиоту послао је Дерби исти дан напутак, који задржава слиједећи пасус.

Влада Њезиног Величанства ненастоји, да коју особиту основу, која од ње потиче, нарине порти на конференцији. Њој је једина сврха, да постигне практичан споразумак и да пучанству провинција осигура уредбе, који му омогућују примјерени надзор над његовим властитим пословима давају јемства проти хрђавој управи. Свака основа, која води к томе циљу, наћи ће усрдну приволу владе Њеног Величанства, и она се нада, да ће ваша преузвишеност, колико може настојати, да макар иза Салисберија подупире, да се иста достигне и да се вијећања конференције доведу до повољног свршетка.

Четири дана кашње, 24. Новембра опомиње Еарл Дерби, у једној другој депеши Салисберија, нека ради споразумно са Елиотом.

Влада Њеног Величанства нежели, да се ваша преузвишеност буд како мијеша у текуће послове послаништва Њезиног Величанства у Цариграду; али она поводом специалног одаслања ваше преузвишености неможе пропустити, да вас као члана владе Њеног величанства неумоли, да порти дате даљњу и врло озбиљну опомену у погледу начина, којим Турска влада бездјела, почињена на бугарском пучанству трпи без свакога покуса да им се примјерно стане на пут.

Држање истражног повјеренства, које је ради у Бугарској, било је у многим другим погледима врло неповољно; оно мало његових чланова, који показиваху какову способност за судачко истраживање било је запријечено сметањем њихових другова и мјесеце након посјечених стотина жена и ђеце и неоружаних мужева, повјереници још увјек размишљају јесу ли то уморства и злочини. Крај такових околкости није чудо, што се јавно повјерење још толико мало узпоставило.

Влада Њеног Величанства није добила никаквог одговора на предлог сера Хенри Елијота гледе именовања специјалног повјереника нити је опазила да је он уважен. Ја сам већ истакнуо озбиљно дјеловање, које ће врло вјероватно код престојећих вијећања у Цариграду имати поштовање тога предлога и пропис одредаба, да се успјешно надзире и укроти мусломанско пучанство у балканским покрајинама, и у истину погибељ, да земља остане у стању, у ком се налази по стигавшим описима, толико је очевидна, да влада Њеног Величанства неможе појмити како порта може бити проти томе слијепа. Све кад заповједи човјечности неби

ПОДЛИСТАК.

ГЛЕДСТОН О ХРИШЋАНСКИМ НАРОДИМА У ТУРСКОЈ.

(Телеграм «Дели Њусу).

Честер Јан. 16. (н. н.) 1877.

Г. Гледстон је држао вечерас јавно предавање у Хавардену, у «ђачкој школској дворани», о хришћанским провинцијама Турске, за основу предавања служило је г. Гледстону дјело г.ђице Макензијеве и Ирбијеве *). Публика је била многобројна, и пажљива, а међу присутнима налазила се и г.ђа Гледстонова са фамилијом.

Г. Гледстон који бјеше бурно поздрављен устаде да говори, наведе: да му за сад није цијељ дотаћи се и једног од политичких питања, која овога маха тако јако интересују цијелу земљу. «Не мислим овим рећи да се сам предмет не односи на иста (питања), али само нежелим ову прилику употребљавати на претресање ма чега што би спадало у област чисто инглешке политике. Моја је цијељ данас просто та: да понудим мојим слушаоцима мало обавјештења, и кажем им зашто то чиним. Као што је познато, ја сам вазда био мнења да, у опште узевши, народ британски има довољно тешкоћа да разуми је своје сопствене ствари; да му дакле није до вођења бриге око послова других народа. Ја сам као члан парламента сваком приликом говорио и доказивао: да је овај народ и сувише послом оптерећен; и да би се за то жалити имало на сваку ону мјеру која би ишла да увећа круг наших одговорности. Али, наравно, овај се разлог не може односити на вршење дужности, којих смо се већ примили, почем смо се на исто часно и обвезали. А с погледом на Турску оваке часне и свечане обвезе и одговорности за нас већ постоје. Било то сад из политичких, финансијских, мирољубивих или каквих му драго побуда, — тек ми смо играли активну или важну улогу у пословима турске владе, а може се слободно рећи: да смо ми у самој ствари ту Турску на њене ноге и подигли. Сва је прилика да Турска неби данас на својим ногама ни стајала да јој нешто нијесмо ми, у друштву са Французима, помогли — а сами Французи помогли су јој опет због нас. Од велике је важности, дакле, по нас: знати штогод о стању царевине, са којом ми толико посла имамо; а познавање туђег стања ствари није једно исто са познавањем свог рођеног. Односно Турске пак, морамо на овом мјесту признати: да смо са њеним стањем у опште мало познати: и ако нас је у томе наша, на најсавршенији степен доведена, штампа помагала; и ако нам је упознати се много послужила слобода јавног претресања, коју смо од предака нам насљедили, и која никад није толико вриједила као данас. С друге стране опет ми имамо посла са земљом, која је више варварска, — гора но варварска — замишљајући т. ј. под «варварском» земљу на ниском ступњу друштвеног развића — но икоја друга. Ми се дакле налазимо у тешком положају и с тога, што имамо неке дужности и обвезе да извршимо, а недостају нам нужна средства и начини да исто учинимо. Послѣдице овако незгодног положаја ми сви осјећамо; а ја вам могу исповједити да и ако сам лично, као јавни човјек, имао више и боље прилике да дођем до вишег и бољег познавања овог предмета, опет морам жалити што у овоме многе недостатке осјећам. За прошлих шест мјесеца ја сам се својски трудио да круг познавања ми проширим, али не могу рећи да сам како особито успјео; па с тога за сад једино ми је стало: да према времену и могућству на расположењу ми, расвјетлим ваше погледе о унутрашњем стању Турске, и колико толико принесем на олтар јавног обавјештења. Јер као што рекох ја се сам налазим у неприлици са непотпуног познавања те земље, а ову неприлику дијели са мном народ, њихови државници па чак и сами путници који су те крајеве у накрст прошли и до увјерења дошли да све о њима знају. Као главни извор и основу обвјештења ја сам изабрао једно дјело неких двију земљакиња наших. Можда ће то изгледати многима чудно да се баш женске нађу да предузму задатак путовања кроз покрајину која се налази у тако сумњивом и опасном стању као што је Турска; али ове двије госпођице — од којих је једној име Макенза а другој Ирби — бјеху великоумне и куражне, а при том још задахнуте јаким чувством филантропије Једна од њих — г.ђица Ирби посветила је многе године свог живота — а то мислим и сад чини — веома важној и похвале достојној цијељи ширења просвете отварањем школа, у некима од сјеверних провинција Турске, а ја се нећу устезати да речем да је књига ових двију поштованих госпођица најбоља од свију које су до данас до мојих руку дошле. Велим најбоља, јер су оне ишле те виђеле све својим очима, чуле својим ушима па по свему судиле по свом сопственом срцу и разуму. Но један други разлог у користе књиге је и тај; што иста није писана под распаљеним утицајима прошлих шест или дванајест мјесеца, већ је изашла на јавност још прије дванајест година, и стање које је као ондашње описано види се што се није поправило него се напротив и јако погоршало. У осталом, говорећи о Турској ја ћу се ограничити на врлмали дио те царевине почем она обухва

*) Ово је дјело, «Путовање по јевропској Турској» на српски преведено — од г. Чеде Мијатовића.

ништа упливале на цариградску владу, то би ипак најобичнија начела политике морала порти свјетовати, да напокон организира чврсту управу у усталим котарима, да врши брзу и непристану правицу и да опет поправи неправду нанесену хришћанском пучанству. Сер Хенри Елијот учинио је скрајне напоре да освједочи порту о потреби, да слуша представе гледе одношаја у том окружју на које су влада Њеног Величанства и владе других власти непрестано сврађале позорност порте; а краљица и влада Њеног величанства желе да ваша преузвишеност поразговорив се са Њ. преузвишености и добив колико је могуће најточнија разјаснења, дошав у Цариград прву згоду употријеби, да се престави султану и опази Њ. Величанству, да одговорне области нијесу испуниле његових обећања, и да тражи да се она одмах проведу.

Првом депешом од дне. 23. Новембра 1876. извјешћује маркис Салисбери из Берлина о аудијенаији, коју је имао код њемачкога цара. Депеша гласи:

Данас послије подне имао сам част доћи у аудијенцију к њемачком цару. Његово царско Величанство изразило је живу наду, да ће се мир уздржати, те казало, да је сав могући особни уплив употребило код рускога цара, да се та сврха получи, те да ће и у будуће тако радити. Њег. Величанство рече даље, да рускога цара на одабрано поступање нукају околности и притисак, под којим се његови сувјереници налазе, под турским господством. Нада се ипак, ако се подијеле разумне реформе за управу турских покрајина и ако се даду јамства, да се те реформе изведу, да неће требати посједати турско земљиште. Њ. Величанство судило је, да Јевропа неможе и надаље још бити задовољна пустим обећањима порте, и да је безувјетно потребно, да се пруже достатна јемства да неће дуље трајати непогоде, под којим су Хришћани у Турској патили. Ја изјавих Њ. Величанству, да је влада Њез. Величанства одлучила остати при том, да се даду довољне гаранције, али уједно опазих, да се бојим да би посједање турскога земљишта могло довести до рата, којем се опсег неможе прорачунати.

30. Новембра шаље маркиз Салисбери Дербију извјешће о разговору, који је тај дан имао са италијанским министром спољних послова, Мелегаријем и у ком се расправљала тадања озбиљна ситуација на истоку. Депеша гласи:

Њ. преузвишеност започе са кријепким изразом мнења, да се савјест хришћанства неће задовољити, ако се неприбаве успјешна јамства за бољу владу хришћанског народа турске државе. У исто вријеме изјавио је, да се италијанска влада јако противи свакој војничкој окупацији којега дијела турске државе. На даље изразила је Њ. преузвишеност мнење, да се поступак власти неби имао изводити из паришког уговора или истим ограничити, већ да би њихове функције прије имале бити оне посредоватеља, које своје оправдање изводе једино из догађаја рата и прихвата конференције са стране порте. Оне би морале — мислио је он — тражећи ријешење питања, која се имају предложити конференцији, ограничене бити обвезама, које налаже паришки уговор, и он није био приправан допустити, да би порта слободно одбила који закључак, који би створила конференција. Њег. преузвишеност изјавила се проти основама да се Црној Гори даде лука у јадранском, мору, јер да је сумњиво, да би имала моћ, да запријечи, да се неупотребљава за друге сврхе, до ли за оне, на које ју желе ограничити власти. Г. Мелегари изразио је течајем разговора опетовано најживљу жељу, да на конференцији ради заједно са Инглешком. Ја рекох, до би влада Њез. Величанства искреним задовољством учила познавати пријатељске мисли италијанске владе, и додах, да се италијанска влада, што се тиче потребе, да се прибаве успјешна јемства за реформу управе усталих покрајина, те одпора против руској окупацији којега дијела турске државе, посвема слаже са назорима владе Њ. Величанства.

Послѣ фијаска конференције посла маркиз Салисбери сљедећу депешу Дербију:

Пера, 22. Јануара.

Милорде! Ја имам част извјестити ваше лордсво, да је јуче на вече у аустријском посланству држана последња сједница конференције у ту сврху, да се потпише записник конференције од 20. о. м. Отомански пуномоћници приволише доћи, али ипак недођоше, а непослаше нити никаква изговора, што су одсутни. Ја ћу данас по подне одавде одпутовати са особљем мога посланства на аустријском лоидовом параброду «Церес» и отићи преко Атине и Бриндизи. — Ја имам част и т. д. Салисбери.

На свршетку далази захвалница Дербијева маркизу, који се међутим вратио у Лондон.

Милорде! Ја сам примио и краљици предложио депешу вашега лордства од 22. о. м. са приложеним записником о последњој сједници конференције и са пријавом, да ће Ваша преузвишеност што могуће прије оставити Цариград; мени је Њез. Величанство наложило, да вам изразим потпуно одобравање Њез. Велачанства и владе Њез. Величанства у погледу вашега држања течајем читавог трајања конференције, те вашега одпутовања по њеном свршетку. Ја имам у исто вријеме част Вашој преузвишености доставити високо мнење, које има краљица и влада Њез. Величанства о вјештини, енергији и патриотичким мотивима, који одликоваху држање Ваше преузвишености у погледу врло важних дужности, које су вам пренешене као специјалном посланику. Краљица и влада Њез. Величанства дугују вам хвалу за то, што сте преузели те дужности они се надају, да ће цијела земља честитати Вашој преузвишености ради дивног начина, којим сте се истих лишили.

ЗАПИСНИЦИ КОНФЕРЕНЦИЈЕ.

У шестој сједници од 8. Јануара по рим. устаде гроф Корти као главни говорник јевропских представника. Опровргао је разлоге турских заступника, а говор му је у битности садржавао што и говор грофа Шадорда у трећој сједници. Што је устав подијељен, тим је показана добра воља султана и његових министара, но проведење има ту добро вољу још посветити, устав недаје властима дакле јемство, да ће се побољшати стање турских покрајина. Да се два вилајета у Бугарској устроје, тим се тој земљи неће наклонити особите погодности, било би се предложило, нека ова Бугарска дође под велики један вилајет. Грцима се дају иста права, која и Бугарима, они неће дакле дигнути огорчене борбе, о којима говоре турски заступници, већ ће сва њихова борба бити само изборна борба. Да власти судјелују код именовања гувернера, на то је порта већ пристала за Либанон и није назријевала, да оно судјеловање дира у њезину сувереност. Да треба да се судови преустроје, то признаје сам устав и 1875. године одређено је двема градама, да се изаберу чланови призивнога и касационалнога судишта, али одредбе нијесу обдржане. Власти ишту, да се само то обећање испуни. Да тридесет постотака покрајинских иде држави, тим је наумљено осигурати османске државне вјеровнике, да редовито долазе до својих тражбина. Оружништво је потребно да обузда разјарену народност. Међународно повјеренство није друго него ли помоћ Јевропе Турској. Да војска буде само по тврђавама, то захтјева опрезност, да се војска с народом немијеша. О Черкезима савјетовао је већ сер Хенри Булвер, нека се насеље у Азији, те је на тај посао понудио и зајам. На могући одговор, да је Турска дала устав, одговара унапријед Корти, да су јевропски заступници своје предлоге ставили прије, него ли је устав проглашен. Много ће времена протећи, док се устав оживотвори, а дотле је потребно пригледно повјеренство. На свршетку пита турске заступнике, каква мисле они дати јемства, ђе толика свечана обећања нијесу обдржана.

Маркис Салисбери настоји такође опровргнути тврдње турских пуномоћника, да су предлози конференције у протусловју с програмом, што га је с почетка ставила Инглешка. Навађа, да се у инглешкој ноти говори такође о гаранцијама, и у Андрашијевој ноти има такође о њима говора. Премда је у овој последњој мисљено на надгледно повјеренство, изабрано између домаћих, то се ипак због промијењених околности морају повјереници именовати по властима, да неби повјеренство, састављено од домаћих људи, задавало због револуционарних идеја или иначе неприлика наумљеном послу. О оружништву и о смјештењу војника рече, да је први увјет доброј управи чврсто оружништво и да већи дио изображених народа настоји одвојити војску од народности.

Послѣ помањих говора одговори Едхем-паша на питање грофа Шадорда, да ће Турска дати морална јемства, утемељена на чувству турске владе за своје интересе и за своју дужност. Савфет-паша упозорује на турску ноту од 12. Октобра 1876., те чита исту. Игњатијев одвраћа, да та нота више обећава, него ли конференција тражи, пак ипак није ни Босна ни Херцеговина умирена, и то с тога, јер не види јемства Јевропе. Што је устав проглашен, то још није доста. Турска нота осуђује сама досадањи сустав управе.

На поновљено питање грофа Шадорда, која јемства кани Турска дати, одговори Едхем-паша, да јемства леже у уставу, у закону и у времену, која ће установити нове институције. Шадорди налази одговор недостатним. Гроф Зичи опази, да је недавно сам султан казао, да у царству има добрих закона, али да се жалибоже неупотребљавају. Како је дакле моћи задовољити без нарочитих јемства. На даље питање Шадорда и Вертера, како је са законима о финанцији, о правосуђу и о управи, који имаду надопунити устав, одвратише турски пуномоћници, да је постављено пет повјеренства, и да су иста већ много закона израдила.

Лорд Салисбери поврати се опет на питање о гаранцијама, а на то предложи Савфет-паша, нека се подпише записник, којим се порта обвезује, да ће реформе савјесно извести. Шадорди и Игњатијев очитују, да нико недвоји о лојалности порте већ само, може ли она извести, чеса се је подхватила. Барон Калиће нагласује, да су потребна практична јемства, а лорд Елиот опажа, да порта неможе за Бугарску одбацити повјеренства, каква је прихватила за Босну и Херцеговину. Турски пуномоћници захтјевају времена, да се наново промисле и тиме је сједница свршена те се није ништа одлучило о гаранцијама.

У седмој сједници од 11. Јануара по рим. прочитао је гроф Зичи расправу о првашњем и о садашњем подијељењу Турске, да оправда знаменовање имена Бугарске. Савфет-паша одговара, да се је само име Босне уздржало, а остала сва да су промијењена. Име Бугарске није службено употребљавано док није устројен бугарски ексархат.

Послѣ тога побија Савфет-паша говоре Кортијеве и Салисберијеве, изушћене у прошлој сједници. Настоји поглавито доказати, да програм конференције неодговара инглешким предлозима, у којима није ниђе било ријечи о јемствима, које би порта имала властима дати, већ само о јамствима, која ће нове реформе дати имати хришћанској народности. Одтад је уведена најбоља форма владе, уставна влада. На примјетбу лорда Салисберија, да је у Андрашијевој ноти већ било казано, да народности неће вјеровати једноставним обећањима, одвраћа, да сад по новом суставу владања и управе има народ у својим рукама средства да обећано изврши. Уз пространу власт покрајинских вијећа нетреба изванредних повјеренства, тешко би се повриједила неодвисност турске државе и паришки мир. Дирнуло би се живо у њезин углед и положај би њезин постао нескладан с начелима међународнога права. Турска мора просвједовати против повјеренству, које би власти именовало.

Ђенерал Игњатијев констатује, да порта забацује међународно повјеренство. На питање Салисберијево одговарају турски пуномоћници, да порта недопушта властима нити судјеловања код именовања валија. Елиот рече, да порта забацује сваки туђи елеменат у повјеренствима, а Салисбери додаје, да порта жели само удовољити првашњим својим обећањима, но ниги даље што обећати, нити пружити јемства. Игњатијев опажа, да су се он и лорд Лијон 1867. године Фуадпаши морали тужити због тога, што неке установе хатхумајума нијесу изведене. Турски пуномоћници одговарају, да је све изведено осим точаку о новачењу. Опетују, да најодрешитије одбијају међународно повјеренство.

Салисбери пита, неприма ли порта ни других предлога конференције, а Турци се угибљу точну одговору. На то изјави, да конференција нема шта расправљати. Гроф Корти суди исто тако и додаје, да углед конференције и знаменитост послова захтјевају одгоду.

На почетку осме сједнице од 15. Јануара пита Игњатијев, на колико је ферман од 12. Декембра 1875 садржан у уставу. Савфет-паша одвраћа, да ће специјални закони к уставу извести све установе фермана. За тим говори маркис Салисбери. Он вели, да конференција вијећа већ доста дуго, а жалибоже није достигнула никаков споразумак. Пошто су турски пуномоћници предлоге власти већином

та веома много простора. Њено житељство држи се да премаша 40 милијона, а сама држава састављена је из великог броја земаља које се разликују у својим политичким одношајима према порти; но које бојим се задржале су једну заједничку црту и то: да, кад год су биле под непосредном управом порте, оне су биле под крајње злом управом. У овом погледу најбоље је стајало са онима од провинција које, премда су плаћале данак и одржавале свезу са отоманском портом, опет су у главноме управљале саме собом. У колико је мени познато Турска влада је просто влада завојевача, и у том погледу јако наличи на многе друге владе по историји. Норманска владавина у Инглешкој на пр. била је основана на таквом освојачком праву, и она је тако исто за неко вријеме одржавана простом силом. И код нас је онда постојала велика неједнакост између људи норманског и оних бритског или саксонског порекла. Постепено ова неједнакост изчезне и Норманци утону и споје се са племенима која су покорили, те тако ми данас у Инглешкој не знамо ни за какву разлику између потомака Норманаца, Саксонаца или Јелшмена, него их све сматрамо као дијелове једноставне цјелине. Али у Турској све је обратно. Тамо се племена и народи немјешају и не срађају, као год што се зејтин с водом неможе помјешати. Кад су Турци дошли у те крајеве они су донијели собом равно по коме свима потчињенима народима остављају на вољу чинити избор између три алтернитиве. Прва је (алтернатива) била: смрт. Друга: нека врста робовања у којој се Хришћани и данас налазе. А трећа: примање мухамедовског вјерозакона. Један дио хришћанских народа у овим земљама изабрао је ово последње — т. ј. потурчио се, а жалити је доста што су то махом били чланови богатије класе, која је као виша требала да предњачи у изливима и доказима патриотизма и морала. Но они то учинише да би сачували своју имаовину те тако данас у Босни, Криту и Бугарској они сачињавају одвојену класу. Турци (Османлије) у неколико су се приближили и смијешали са овом класом, али са масом хришћанских народа — још никако. Њихова влада била је од почетка влада мача и силе, па тако и дан данас. Мени није могуће ни покушати да опширно опишем природу турске владе и управе, јер она није ни издалека налик на управу под којом ми живимо. Једино, ако би могли избрисати из своје памети све што карактерише наше власти, па од азбуке почели изучавати турску систему, онда зар би добили какав појам о њеној природи. Јер код нас, макар која партија била на влади, посао је власти на пр.: да одржава ред и поредак; осигурава личну безбједност и имаовину, брани част и светињу фамиције а

вање). Но ни један од ових задатака не спада у круг турских власти — осим у колико се то њих самих тиче — нити оне о таквом чему мисле с погледом на хришћанске им поданике; а то је та велика провала која раздваја и разликује Турску од Британске и сваке друге хришћанске владе. Заслуга турске власти не састоји се, дакле у ономе шта чине Турци истина имају велики завојевачки дар, и као војничка хорда они су добро схватили занат освајања и крвопроливања и постављања себе над покореним сусједима, али они немају ни појма о кругу и позиву власти, нити маре да имају. На овом мјесту могу споменути како је било примјера у турској историји кад су се планови подносили отоманској порти — које је право званично име турске владе — односно тоталног уништења Хришћана, Али ти планови небјеху примљени с разлога што је много боље дати прилике Хришћанима да се откупе. «Нека их говорили су они за Хришћане, «нека живе и робују. Они ће радити нама а неће бити независни имаоци јер што год буду имали то ће опет бити наше. Што се тиче саме управе, ми се не ћемо бринути како се управља тим ниским животињама — тим народима — које смо ми под ноге метнули. За ово нека се сами брину како знаду а ми им то можемо дозволити докле год не буду

што сам извјештен од оних који разумију турски језик, ријеч «раја» значи откуп — цијена за право на живот, а свакако то ће бити стварни ако не баш буквални значај исте. За овако стање ствари, разумије се, нужне бјеху радикалне реформе а такве се и имађаху у виду за вријеме кримског рата. По свршетку самог рата отоманска је влада најсвечаније обећала да ће поправити ово стање — најсвечаније њелим, јер је исто многом крвљу и сузама, особито инглешком, запечаћено. (Чујмо). Двадесет година протекло је од тог доба, и за све то вријеме Турска је била на миру осим што је њена злоуправа изазвала неке побуне и поколе. Споља као што се зна, њу нико нападао није; али кад посљедњи устанак букну и изнесе дијело на вијело, онда се тек показа; да стање Хришћана не само што се није поправило него се је још и погоршало од кримскога рата. Под оваким околностима ми смо се суочили са самим (источним) питањем, о коме се толико говорило и говори. Од своје стране ја мислим да могу да покажем: како се нијесам у претресању овог предмета служио распаљујућим изразима и ријечима. Јер, читајући списе неке господе правника и ауторитета из других земаља, ја видим да је њихов језик далеко ватренији од мога.

(Свршиће се)

(апче начелно одбили, то да би се имала вијећања завршити. Заступници власти да су такле закључили порти своје предлоге предложити у новом ублаженом облику. Он да свјетује Турској, нека озбиљно уважи безпримјерно држање, на које ју биле непромишљени савјетници. Године 1856. Турска да је примљена у државну европску заједницу; али обвезе паришкога уговора о миру да немогу бити једностране. У њему су се власти одрекле свакога мијешања у унутрашње послове Турске, али оне да су се надале, да ће султан увјек радо слушати несебичне савјете Јевропе. Ако се конференција разиђе, а да султан и његови министри небуду хтјели слушати савјета власти, онда да се положај Турске према Јевропи бити посве други и врло погибељан. Савјест Јевропе да би била узнемирена тијем, што неби имала више никаквог уплива у Турској. Порта века уважи, какве би зле послѣдице за њу морао имати такав окрет јавнога мнења Јевропе. Виде се опасности, које ће већ до скора поћи и запријетити опстанку Турске. Његова да је дужност, да инглешку владу ослободи од сваке одговорности и он с тога да свечано очитује, да Инглешка некани пристати ни на злочесту управу, ни на тлачење раје. Одговорност за тврдоглавост порте да пада искључиво на султана и његове савјетнике. Ресуме који ће он сада предати, да је послѣдње приопћење. Забаци ли га порта, онда да ће заступници шест велевласти конференцију сматрати завршеном и отићи из Цариграда.

Ресуме који је сада прочитао Салисбери, садржавао је као ултиматум власти сљедеће увјете: За Црну Гору: Утијеловљење окружја Бањани, Пива са Никшићем, Дробњак, једног дијела Шаранаца, Колашина, Кучи Дрекаловићи, Кучи-Крајишници, Васојевићи на Живни до Лима, Малог и Великог Брда, Спуж и Жабљак. Слободно бродарство на Бојани и неутрализација тврђаве на тој ријеци. За Србију: Status quo ante bellum са уређењем српско-босанске границе по обраничком повјерју према Хати-Шерифу од 1833. г. Из обију кнежевина морају отићи турске чете, заробљеници морају се измијенити и издати знаменита амнестија. За Босну, Херцеговину и Бугарску: Именовање гувернера на пет година са приволом власти, провинцијални сабори, бирани од котарских вијећа на четири године са правом, да раздијеле и побиру порез, одстрањење закупнога пореза, однуст порезних заостатака, установљење покрајинског буџета у петгодишњим роковима, преустројство судова са ограничењем духовне судбености на вјерске ствари, потпуна слобода вјере и заштита против силовитом обраћању, уведење земаљскога језика уз турски у правосуђу и управи, одстрањење нередовитих чета, устројство милице и жандармерије састављене од Хришћана и Мухамеданаца према размјеру и народности, забрана насељивања Черкеза, опћа амнестија за Хришћане, осуђене из политичких разлога, побољшање судбине сељака и закупника у Босни и Херцеговини, олакшице у стицању државног земљишта и за враћајуће се кући бјегунце, проведење свих тих установа за три мјесеца именовање двају надзорних повјерења, која би именовале власти.

Пошто је маркиз Салисбери прочитао те ублажене захтјеве, устадоше један за другим заступници власти и изјавише, да чврсто пристају уз ове предлоге. Ђенерал Игњатијев држао је осим тога подуљи говор, у ком рече, да су велевласти у боју међу портом и кнежевинама преузеле улогу посредоватеља. Инглешка да је установила основе посредовања, остале власти да су је једна за другом примиле, а предходна конференција да је доказала потпуно сугласје. Предходна конференција да је турској влади олакшала прихват предлога, одстранивши брижно све пређеране тражбине. Турски пуномоћници да су напротив предлозима власти супротставили протуоснову, која се са свим удаљује од темеља конференције, које је прихватио сам султан. Настојања за уздржање мира тиме да би била стављена у питање, и заступници власти да сада чине последњи напор, да склоне порту да прихвати мјере, које им се чинише неопходним за уздржање турскога царства. Одбије ли порта предлоге, онда нека она поси одговорност за све будуће догађаје; конференција пак да је онда посве сувишна и он да ће одпутовати као и његови другови.

Сада прозбори Савфет-паша говорећи, да су заступници власти сигурно сами увјерени о мирољубивости порте, јер проведење устава и побољшање у финанцијама и правосуђу да зависи о миру у унутрашњости. Протуоснова порте да се је жалибоже слабо уважила. Он да радо признаје, да је ресуме, који је прочитао Салисбери, ублажен и побољшано издање првобитних предлога конференције, и он изјавља, да је порта приправна на темељу ресумеа даље уговарати, ако се из њега удаље двије точке: судјеловање власти код именовања валија и међународно повјеренство. Салисбери одвраћа, да заступници власти нијесу овлашћени, да избришу ове двије тачке. За тим моле турски пуномоћници, нека се будућа сједница несазове 18. већ 20. Јануара; којој жељи буде задовољено.

ДОПИСИ.

МОСТАР, 28. Јануара. — Ево и опет нове промјене у Херцеговини: валија досадањи Али-паша одлази у Цариград, а на његово мјесто долази други, али већ не као валија, но просто као мутесариф херцеговачки. Мидхат паде, а заједно с њим и његова конштитуција. Како сад да се уреде провинције и усрећи народ у њима? Врло просто као и досад: непрестаним премјештањем паша из једног мјеста у друго, дијелењем на све могуће начине области, издавањем најразноврснијих «талимата« или напутака, који остану вазда стварни тек на папиру, а у животу ни од корова, и т. д. и т. д. усрећиће се земља. Те тако и сад се учини, као што је већ до сад десетак пута Херцеговина спајана са Босном као прости мутесарифлук, исто толико пута цијепана од Босне, као одјелити валилук, — Херцеговина, као ништавна јединица турске царевине и опет постаде један само од «санџака» босанског вилајета.

У нас у велико се спрема за рат; с киме, незнам. Само могу судити по некијем приликама, да се Турци осигуравају не толико против Црне Горе, којој до сад не могоше ништа учинити, напротив првог свог сусједа Аустро-Угарске. По свој прилици пештанске софте небјеху још до сад у стању поколебати досадању паметну политику Аустро-Угарске државе. Јаки се шанчеви подижу у Дубравама, ђе ће се сад искупити и већ се искупила велика ордија и заузела простор цијелијех Дубрава између Буне, Раса и Тасовчића. Треба знати, да су Дубраве једна онижа висораван, покривена, као што и само име каже, шумарцима, и леже на главном друму између Мостара и Метковића, одкуд се надају, да ће се кренути аустријска војска пут Мостара. Из Мостара су одвучене неке старе топине пут Љубушког и Габеле. Љубушко је такође једва по сата од аустријске границе далеко. Стара се Габела такође утврђује. У Требињу је остала само градска посада до једно 3 табора аскера; остали што је било здравијех премјештени су нешто у Мостар, нешто у Дубраве, нешто у друга мјеста; а што је било болесника — до једно 320 људи — спремљени преко Дубровника у Цариград, да и нови цар, Абдул Хамид, види у каквом се добром стању налази његова војска, благодарећи витештву Срба, Црногораца и Херцеговаца. Пишу ми из Дубровника и јављају, у каквом су јадном стању били ти аскери и њихови коњи, на којима су јахали и и који су вукли арабе са болесницима, да су се добри Дубровчани клонили подаље, да се неби ошугали о губаве коње и примили какву болест од царскијех синова.

А што да вам јављам сад о великијем злочинствима, која се безнаказано на основу конштитуције на сваком кораку чине? На што да спомињем, како је Јован Чабрило био рањен од Авде Златенића, царског кордуна, за то што му јадни Јован није одмах дао вечеру? Што ли ћу спомињати, како је Ибрахим Аци-Шехов из Тешња збо ножем јевнога сељака, што му овај није хтјео примити за дрва несретну кајму, које, узгред буди речено, узрок су многијем несрећама међу нама? Све једно што су погодили лијепо напријед за џванцике. На што, питам вас, ређати овакове случаје, кад ово ништа није ново, кад је ово стара пјесма, још од Косова? Писао би вам више што шта, али мислим да сте примили моје прво посмо из ког сте могли и више што чути о нашем јаду.

Н. Н.

ДУБРОВНИК, 28. Јануара. — Прошавши многе крајеве Далмације, као; Книн, Врљику, Дрниш, Сињ, Метковић, најпосље стигох ево у Дубровник. И кад би штовани г. уредниче, хтјео да опишем све што виђех и чух, хтјело би ми се доста времена, ког ми сад недостаје, да изнесем свијету на видик, тужно и цвијељеће стање јадне сабраће наше, која избјегавши звјерски и несносни јарам, скота азијатског, себи уточишта потражи у горенименованим предјелима.

У колико вам се обећавам, изнијети на видик јадно стање босанско-херцеговачких бјегунаца и њихових брижника, у толико као Србин, нећу моћи пропустити а да коју непроговорим и о домаћим Србима, који ће својим нехајством, као што се мени свиђа, оправдати ону осуду браће Хрвата,, која се негда изрече у сабору зегребачком; «да су Срби пропали на Косову»; или Мађарску мало блажију; да ако није задовољан, нек се сели.

А сад само о Дубровнику, у који стигох у очи св. Саве.

Природно је, да свака тица своме јату лети, тако и ја одма се састадох с овђешњим неким Србима, који између осталог рекоше ми: да овђе постоји од неко вријеме, дубровачко, српско, пјевачко, друштво «Слога», које сјутра приређује вечерњу забаву, на коју бих и ја позван. Прије него што исту опишем заслужно је, да споменем и свечаност, коју виђех у дубровачкој српској, народној школи.

Дворане учионе бјеху пуне народа и након мало часова, приспје мјесни парох су неколико херцеговачких свештеника, и одпоче освештење водице, које кад сврши отпјеваше ученици с учитељем пјесму св. Саве од Ј. Сундечића. Кад најпосље изиђе на сриједу, једно дијете од својих 8—9 година, и изговори са таквом осјетљивости, кратки али језгровити говор: да нас је задивио; и исти заврши са живјели основатељи ове српске учионе, на које немогох а да и ја не речем живјели; ал живио и ти млади Србине, који у тако зеленој доби, чувствујеш и већ цјениш, што је красно и узвишено.

Ево ме сад на друштвеној забави. Чим ступих у стан друштвени, срце ми поче живље ударати, јер се нађох у средини сродног ми живља.

Стан друштвени премда тијесан, укусно бијаше окићен. Забава по позиву управитељства имађаше одпочети у 7. сати вечера, и тако би. Распоред забаве који ми уљудно би поклоњен од једног Управитеља овај је: 1. Друштвена пјесма од г. Ј. Сундечића, извршена у кору од г.г. чланова; 2. «Говор» декламиран од г. Ј. Новаковића; 3. «Удаљеној» отпјева г. Томовић; 4. «Ноћни стражари» отпјевали г. г. чланови; 5. «Ла Калунија» отпјева г. Аничић; 6. Славенска Фантазија 7. «У бој», спјевао г. В. Николајевић, а углазбио учитељ друштва; 8. «Пола вина, пола воде» шаљива игра у једном чину од К. Трифковића извршена од г. г. С. Путић, и М. Миљуш, Л. Аничић и Г. Томовић; 9. Разговор о Покладима, између пет занатлија дубровачких, по изговору дубровачком, изведена, од г. г. чланова. Прије него што изречем моје мнење сврху забаве, нужно је да се зна да нијесам од онијех, који бране и хвале само, што је наше, па било и лоше.

За то савјесно могу рећи, да је забава испала на част друштву, и на задовољство слушаоца. И камо среће да и остали Срби, живећи у Далмацији. почну једном српска друштва оснивати, и таквима свијест народа свог будити; а не знојем труда својих змију у прсима одгајати. Разумјевам остала друштва у Далмацији, у којима Срби већим дијелом учествују, а без свакога народног карактера свога.

ДУБРОВНИК, 31. Јануара. — Пролазећи овуд пало ми је нешто у очи, што немогу да ћутком прођем. О стању наше пребјегле нејачи, о њихову живљењу у разнијем предјелима, ђе су себи нашли утечиште, доста се писало и говорило; али сам ја у Дубровнику спазио нешто, што излази мало из општег реда. Био је лијеп зимњи дан, какав се само у Дубровнику замислити може; сунчани зраци измамили су многе из њиховијех кућа, да се мало прошетају, а ја као странац, који сам проласком свратио, да се мало упознам са овом, негда славном државицом, пођем прегледати предграђа дубровачка и у томе дођем до пред стару православну цркву. Неки жагор заустави ме пред портом и обратим пажњу и погледам у црквену порту. Могах на много мјеста виђети гомилицу дјеце мушке и женске, ђе нешто изучаваху. Пошто сам уљегао, угледам и њиховог учитеља Дионисија калуђера манастира Дужи, с којијем сам се и прије виђао. Он ми ту приповједи и објасни, што сам желио. Г. Веселицки, кад је прије био овђе, видећи множину дјеце нашијех бјегунаца остављене као птичице, промислу божијем, да се тек смуцају по улицама голи, боси, гладни и жедни, он науми са односно мало трошка велику корист учинити, те изради средства новчана и приреди школе за пребјеглу нејач у Дубровнику и у Жупи дубровачкој, поставивши за учитеље два мошаха из манастира Дужи са платом сваком учитељу дневно један фиорин. Осим тога свако дијете, које долази у школу, сваки дан добије по један новчић. Зашто милина је виђети, како неколико гомилица дјеце мушке и женске, обучене у доста приличне хаљинице од бијела сукна, наређене у полукругове, под отворенијем јаснијем небом, међу маслинама сједе и свако с највишим одушевљењем нешто учи. Једна гомилица, у којој су најмлађа дјеца, уче да се крсте, дјеца у другој гомилици мало одраслија уче прве најлакше молитве; тамо мало даље у једном полукругу женске дјеце видите, како се једна најбистрија ђевојчица истакла и сјела пред своје другарице и чита им ријеч по ријеч из. символа вјере, а ове за њом повтворавају Најпослије видите двије три гомилице одраслије дјеце, ђе већ уче читати. Све је то под отворенијем небом, у најбољем задовољству; чисто вам напомиње старе класичне грчке и римске гимназије и колегије под портицима храмова. Дјеца изгледају румена и здрава. Ни једно несмије нечисто доћи, јер ће бити прекорено и одузеће му се новчић, који би имао добити тај дан. Овђе није толико ствар у науци и да дијете безсвијесно научи изговарати ријечи неке молитве, већ је основана намјера била друга: да дјеца проводећи вријеме под надзором свога учитеља на чистом ваздуху, буду мање изложена злом стању, како наравствено тако и физично. (Нека се г. г. учитељи више труде око обуке у читању, те ће ђеца послѣ сама научити молитве из књиге, а то здрављу ђеце исто неће шкодити. Пр. Уред.) Колико је разлика међу ђецом, која овога немају и овима који се користе доброчинством г. Веселицког. Камо среће, да се и више нашло оваквијех пријатеља који разумију како треба помоћи нашем народу, мање би било смртности међу јадном сиротињом. Често се троше велики новци, али залуду, јер се троше више пута неумјесно и несистематично. Била је и још једна оваква школа и на другом мјесту дубровачког округа, али незна се из ког узрока престаде и затвори се. Велика штета. Умало се и ове нијесу затвориле, али г. Веселицки, кад је пошао у Русију, писао је, да ће он и напријед непрестано, док устреба, слати помоћ за њихово издржавање. Доиста му велика хвала од имена оне ђеце, која се користе његовијем доброчинством, и од имена српскога народа, што је умио на добро употребити поржертвовања наше браће Руса. У исто вријеме немогу да неспоменем и дубровачке госпође, које се ревносно и родољубиво брину о одијелу ове ђеце.

Ј. Љ. П.

ЦЕТИЊЕ, 11. Фебруара. — У уторник отпутовали су у Цариград г. Божо Петровић, предсједник сената, и г. Станко Радонић, сенатор као пуномоћници књажевске владе за преговарање о миру с портом.

КЊИЖЕВНОСТ.

„Српска Зора“

илустрован лист за забаву и поуку.

Година друга.

Изашла је из штампе друга свеска «СРПСКЕ ЗОРЕ» са овијем садржајем:

I. Текст: Причања Вука Дојчевића; скупио и сложио Стеван М. Љубиша. — Ода Лукијану Мушицкоме од Ј. С. Ч. — Црна царица, приповијетка Сахер-Мазоха, превео Сава Петровић. — Натписи од Ђ. Рајковића. — Сјај мјесече . . . од Г. Бакаловића (пјесма). — Висо и Јулија на селу, новела Готфрида Келера, превео Ј. С. Ч. (настаак). — Лукијан Мушицчи, за спомен стогодишњег му рођен-дана, написао Бранко Мушицки. — Мисли о људским страстима и страсним људима, шаљива предика за озбиљан свијет, од Стевана Ј. Јевтића. — Ђенерал Никола Павловић Игњатијев. — Манастир Тројан у Бугарској. — Из јевропског ђулиспена. — Са острва Мадагаскара. — Ларош-Фуколоф изреке. (II.) Листак Претрес књига. — Прегледне биљешке (Књижевност, Новинарство, Друштва и скупови, Свечаности, Лица, Позориште и умјетност, Исправка). Коњички ског од Анте Јовановића у Прагу. — Ребус Н. П. у Бечу. — Дописка.

II. Слике: Манастир Тројан у Бугарској, цртао Ф. Каниц. — Лукијан Мушицки (велики лик). — Из јевропског ђулистана, цртао Ф. Каниц. — Ђенерал Игњатијев. — Официри са острва Мадагаскара. — Пулеар, залијев на острву Мадаскару. — Малегаско село на Мадагаскару.

Молимо све наше пријатеље да се својски заузму око растуривања нашег листа како би га временом усавршити и проширити могли.

Предплатна је цијена листу:

на читаву год.	ф.	6.
« пола год.	«	3.
« четврт год.	«	1 и 50 н.

За Србију:

на читаву годину . . .	72.	гроша.
« пола године	36	«
« четврт године	18	«

За Црну Гору, Румунију, Русију, Њемачку, Француску и Швајцарску стаје 7 ф., а за Америку и Египат 8 ф. а. вр.

Претплата се шаље осим на потписану, на књижару браће М. Поповића у Н. Сад; браће Јовановића у Панчево и В. Валожића у Биоград.

Администрација «Српске Зоре»
Wien, VII., Burggasse 24.

Уредник и издавалац СТЕВО ЧУТУРИЛО.

У државној штампарији.